

УДК 343.2

ПІДСТАВИ ТА ПРИНЦИПИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ПОСЯГАННЯ НА ОБ'ЄКТИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ

Асейкін Р. В.

Класичний приватний університет права ім. В. Сташиса, м. Запоріжжя, Україна

Статтю присвячено аналізу відповідності передбачення кримінальної відповідальності за посягання на об'єкти культурної спадщини підставам та принципам криміналізації, що виокремлюються у теорії кримінального права.

Ключові слова: об'єкт культурної спадщини, пам'ятник, документ Національного архівного фонду, унікальний документ Національного архівного фонду.

Одним з засобів боротьби із соціально шкідливими явищами або процесами, які набувають значної суспільної небезпеки, є їх криміналізація – визначення їх у відповідному нормативно-правовому акті як злочинних. Термін “криміналізація” в доктрині кримінального права вживається у вузькому та широкому смислі. У вузькому значенні під ним прийнято розуміти певний порядок визнання діяння злочинним; широким поняттям терміна “криміналізація” також охоплюються законодавчі обмеження в застосуванні інститутів звільнення від покарання, збільшення кримінально караних діянь у суспільстві тощо [1, с. 15].

Вірно відзначає Коробєєв О., що незахищеність певних суспільних відносин кримінально-правовими засобами на фоні заподіяної реальної їм шкоди нерідко штовхає людину до пошуку не передбачених законом альтернатив. З іншої сторони є й, так звана, криміналізація на надмірність – перенасиченість законодавства кримінально-правовими заборонами, потреба в яких вже відпала або не існувала зовсім. Відповідно до цього, при криміналізації та декриміналізації діянь необхідне глибоке та всебічне вивчення соціальних реалій та їх адекватне відображення в кримінальних законах [2, с. 8].

Процес криміналізації полягає у з'ясуванні цілей, підстав становлення кримінальної відповідальності за те чи інше діяння. На підставі цього процесу, формується сукупність норм кримінального права, які містять перелік злочинів і передбачених за них покарань, а також підстав та умов притягнення винних до кримінальної відповідальності чи звільнення від неї [3, с. 86].

Необхідно зауважити, що на певному проміжку часу в будь-якому суспільстві виникає потреба подолати те чи інше негативне явище або процес, обмежити подальше його поширення та масштаби дестабілізуючого впливу. У таких випадках з'являється проблема підбору адекватних засобів впливу на негативний чинник. Одним з таких засобів, як відомо, є криміналізація будь-якого явища, що набуло значної суспільної небезпеки. Відповідно до цього для законодавця найважливішим залишається питання про те, які діяння слід вважати злочинними, за що карати, як

призначати покарання, передбачені законом. Криміналізація суспільно небезпечних діянь відіграє провідну роль серед засобів впливу на злочинність [4, с. 59].

Наша країна, за загальною кількістю пам'яток, наявністю шедеврів культури, має багату історико-культурну спадщину. Охорона культурної спадщини, в будь-якій розвиненій державі повинна бути однією із важливіших задач, оскільки вона являється певним внеском будь-якої народності в розвиток людської цивілізації, формою відмінностей однієї нації від іншої, засобом соціалізації майбутніх поколінь. Отже, дослідження питань, яким присвячена ця робота є вкрай актуальним.

Аналізованим питанням вже приділялася увага у роботах окремих авторів, серед яких доцільно зазначити Антоняна Ю. М., Горб Н. О., Даньшина І. М., Коробєєва О., Ландіної А. В., Ломако В. А., Матишевського П. С., Михайленко П. П., Навроцького В. О., Фесенко Є. В. та інших. Але окремого спеціального дослідження присвяченого зазначеному питанню не проводилося.

Головною метою цього дослідження є встановлення відповідності кримінально-правового захисту об'єктів культурної спадщини підставам та принципам криміналізації, що виокремлюються у теорії кримінального права

Підстави криміналізації – це процеси, що відбуваються в матеріальному і духовному житті суспільства, розвиток яких породжує об'єктивну необхідність кримінально-правової охорони тих чи інших цінностей [3, с. 205].

На підставі аналізу кримінально-правової літератури, на нашу думку, Найбільш прийнятною видається позиція тих учених, які виділяють дві групи підстав криміналізації суспільно небезпечних діянь. Перша – це соціальні та соціально-психологічні, що виражають суспільну необхідність і політичну доцільність установа кримінальної відповідальності за те чи інше діяння. До них відносять: суспільну небезпечність діяння, його відносну поширеність, домірність позитивних і негативних наслідків криміналізації та кримінально-політичну адекватність криміналізації. Друга – підстави, що визначають вимоги внутрішньої логічної узгодженості норми із системою права взагалі та кримінального права зокрема [5, с. 14, 20; 6, с. 49].

Відповідно до зазначеного, в якості основних підстав криміналізації діянь виокремлюють наступні: 1) несприятлива динаміка певного виду суспільно-небезпечних діянь, які раніше не створювали спеціального складу злочину; 2) виникнення або суттєвий розвиток нової групи суспільних відносин, що відбувається на базі економічного або технічного прогресу; 3) знайдення шкідливих наслідків господарської та іншої діяльності людей, у зв'язку з чим виникає необхідність обмежити форми і межі цієї діяльності; 4) суттєва і раптова зміна соціального, економічного або політичного стану, що може обумовити превентивну криміналізацію, яка здійснюється ще до того, як відповідні можливі суспільно небезпечні дії отримують реальну розповсюдженість; 5) такий розвиток суспільства, котрий визначає нетерпимість, особливу небезпеку деяких дій, з якими раніше доводилося (або можливо було) миритися, але в нових умовах подібні дії опиняються у протиріччі з усім ладом суспільних відносин або отримують реальну базу для їх викоренення; 6) необхідність виконання зобов'язань за міжнародними угодами [3, с. 206].

Необхідно зауважити, що для криміналізації того чи іншого діяння наявність всієї сукупності зазначених підстав не є обов'язковою. Стосовно проблеми посягання на об'єкти культурної спадщини, можна виокремити наступні підстави криміналізації цих діянь.

У стані правового вакууму, економічної нестабільності, укорінене мінливе відношення до демократії призводить до того, що у суспільстві змінюються пріоритети, моральні та духовні цінності знецінюються, замість них виходять потреби матеріального характеру. У зв'язку з чим, особи вчиняють зазначені посягання, не зважаючи на те, що їх свідомістю охоплюється те, що вони руйнують культурну історію своєї держави, з метою або жадоби до збагачення, або з метою отримання хоча б будь-яких засобів для існування, або з метою неповаги до історичних цінностей інших національностей тощо.

Геополітичний стан України, а саме те, що відповідно до історії розвитку нашої держави на її території існує багата кількість історичних та культурних пам'яток не тільки національного характеру, а й пам'яток інших національностей, що також зумовлює (являється підставою) необхідність криміналізації діянь, спрямованих на протиправне посягання на зазначені вище об'єкти.

Інтегруючись в загальноєвропейський процес, Україна приєднується і до міжнародних зусиль, спрямованих на протидію протиправних посягань на об'єкти культурної спадщини. Розкриваючи це питання необхідно зазначити, що Україною ратифіковані певна кількість міжнародних актів спрямованих на боротьбу із зазначеними злочинами, а саме: Європейська конвенція про захист культурної спадщини у формі аудіо-відео творів від 8 листопада 2001 р.; Конвенція про охорону підводної культурної спадщини від 2 листопада 2001 р.; Міжнародна хартія з охорони та реставрації архітектурно-містобудівної спадщини (краківська хартія 2000 р.) від 26 жовтня 2000 р.; Ризька хартія про автентичність та історичну реконструкцію культурної спадщини від 24 жовтня 2000 р.; Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини від 16 січня 1992 р.; Конвенція про охорону архітектурної спадщини Європи від 3 жовтня 1985 та ряд інших [7].

Принципи криміналізації в кримінально-правовій науці представляють як найбільш абстрактний і загальний рівень забезпечення і обґрунтування кримінальної нормотворчості, ті відправні позиції, урахування яких необхідне при будь-якій зміні системи чинного законодавства [3, с. 191].

Розрізняють дві групи принципів криміналізації:

1. Принципи, що відбивають суспільну необхідність і політичну доцільність встановлення кримінальної відповідальності або соціальні та соціально-психологічні принципи криміналізації, тобто ті, що забезпечують соціальну адекватність криміналізації, її допустимість з точки зору основних характеристик соціальних систем і процесів суспільного розвитку, відповідності кримінально-правової норми рівню. характеру суспільної свідомості і стану суспільної думки.

2. Принципи, що визначаються вимогою внутрішньої логічної несуперечності системи норм кримінального права, тобто системно-правові принципи криміналізації.

Першим, й найголовнішим принципом криміналізації зазначених вище діянь являється їх суспільна небезпечність. Слід зазначити, що окремі автори виділяють цю підставу в якості єдиної для криміналізації діянь [8, с. 55]. Суспільна небезпека діянь, аналізуванню яких присвячено це дослідження, очевидна та виявляється в тому, що особи, які вчиняють такі діяння, посягають на моральні та духовні цінності, які існують у суспільстві та історію становлення державності України взагалі.

Цей принцип є не єдиним, але найважливішим оскільки він являє собою особливість сукупності всіх його об'єктивних та суб'єктивних ознак: об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта та суб'єктивної сторони. Суспільна небезпечність як якість злочинних діянь, полягає у їх здатності породжувати шкідливі з точки зору громадян, суспільства та держави зміни в охоронюваних кримінальним правом суспільних відносинах та створювати загрозу майбутніх шкідливих змін у цих відносинах [9, с. 75]. Саме цим критерієм оперує суспільна думка, визначаючи те чи інше діяння злочинним, іноді навіть раніше, ніж це робить законодавець. Тобто будь-які діяння охороняються кримінальним законом насамперед тому, що вони є суспільно небезпечними, а не тому, що вони передбачені у кримінальному законі.

Принцип домірності позитивних і негативних наслідків криміналізації говорить про те, що скільки б не була небезпечною та чи інша поведінка, її криміналізація ніколи не може розглядатися як абсолютне благо, але завжди являє собою жертвування одними інтересами суспільства заради інших, більш значущих [3, с. 220]. Не викликає сумнівів той факт, що криміналізація діяння тягне за собою певні негативні наслідки і тому кримінальна відповідальність повинна застосовуватись як крайня міра, коли інші заходи впливу є неефективними або неадекватними, а саме коли діянню притаманна така ступінь суспільної небезпеки, що зумовлює необхідність кримінально-правової заборони на її вчинення. Недотримання останнього може призвести до необґрунтованої криміналізації, коли злочином визнається діяння, якому не притаманні достатні для криміналізації характер та ступінь шкідливості, зокрема, використання як доводу неефективності існуючих правових засобів розв'язання відповідної проблеми.

Безперечним являється той факт, що криміналізація того чи іншого діяння являється крайнім заходом, найсуворішим способом охорони тих чи інших відносин, які існують у суспільстві. Охорона культурної спадщини, на нашу думку, безумовно потребує саме кримінально-правової охорони, у зв'язку з тим, що збереження культурних та історичних пам'яток розвитку нашої державності, збереження національних реліктів, без чого не може існувати жодна розвинена, правова суверенна держава, превалює над державним примусом у виді застосування кримінального покарання відносно особи, яка вчинила протиправні посягання на зазначені вище об'єкти.

Суть принципу відносної розповсюдженості діяння полягає в тому, що кримінальне право регулює форму реакції суспільства і держави на такі суспільно небез-

печні вчинки індивідів, які, принаймні, є реально можливими, тобто являють собою прояви деяких загальних тенденцій і закономірностей [3, с. 218]. Відповідно до статистичних даних МВС України вказані суспільно небезпечні діяння являються доволі поширеним явищем на території нашої держави. Необхідно також зауважити, що відповідно до інформації, яка з'являється у засобах масової інформації, на сучасному етапі питання охорони об'єктів культурної спадщини набуває все більшої гостроти, оскільки все частіше виникають питання необхідності охорони культурних та історичних цінностей у зв'язку із їх руйнуванням з метою отримання матеріальних благ, що в свою чергу породжує збільшення кількості злочинів в інших сферах (корупції, хабарництва, зловживання владою тощо) [10; 11].

Принцип кримінально-політичної адекватності криміналізації проявляється в тому, що у сучасності одним із головних напрямків державної політики являється збереження національної спадщини та створення відповідних заходів протидії вчиненню злочинних посягань у цій сфері, у зв'язку з чим розробка та здійснення заходів протидії протиправним посяганням на об'єкти культурної спадщини являється однією з пріоритетних задач, які ставляться перед правоохоронними органами [68].

Принцип конституційної адекватності виявляється в тому, що законодавчі новели повинні ґрунтуватися на положеннях, що містяться в Конституції України. Відповідно до ст. 11 Конституції України держава повинна сприяти консолідації і розвитку української нації, її історичній свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної і релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншостей України [70, с. 5]. Із зазначеного вище випливає, що охорона культурної спадщини закріплена у Основному законі нашої держави, на підставі чого можна стверджувати, що закріплені у КК України норми, які передбачають відповідальність за посягання на зазначені об'єкти являються правомірними та необхідними.

Міжнародно-правова необхідність та допустимість, як принцип криміналізації, знаходить своє вираження в тому, що, як вже зазначалося, інтегруючись в західно-європейський процес, України приймає на себе зобов'язання приймати участь у міжнародних зусиллях, спрямованих на протидію протиправних посягань на об'єкти культурної спадщини. На підставі чого, як вже наголошувалося, нашою державою ратифікуються відповідні міжнародні документи спрямовані на забезпечення відповідної діяльності у зазначені сфері.

Принцип безпробільності та ненадмірної заборони проявляється в тому, що встановлюючи кримінальну відповідальність за те чи інше діяння, вона повинна бути доцільною та необхідною. Тобто, при криміналізації будь-якого діяння, повинна бути встановлена та проаналізована його суспільна небезпечність, визначена її ступінь (для підтвердження, що це діяння потребує саме кримінально-правової заборони) та на підставі чого встановлено відповідне покарання. Цей принцип тісно пов'язаний з принципом домірності санкції та економії репресії. Стосовно норм, які передбачають відповідальність за посягання на об'єкти культурної спадщини необхідно зазначити, що їх передбачення у кримінальному законі є доцільним та необ-

хідним заходом протидії вчиненню посягань на вказані об'єкти, враховуючи їх суспільну значущість.

Принцип повноти складу передбачає наявність у кримінально-правовій нормі всіх елементів складу злочину, а саме: об'єкту, об'єктивної сторони, суб'єкту та суб'єктивної сторони. Аналіз норм, які передбачені ст. 298 та ст. 298¹ КК України дозволяє зробити висновок, що в обох зазначених нормах всі елементи складу злочину мають місце та відповідають всім ознакам, які мають той чи інший елемент.

На підставі вищевказаного, на нашу думку, можна зробити висновок, що передбачення кримінальної відповідальності за посягання на об'єкти культурної спадщини відповідає підставам та принципам криміналізації та являється необхідним та обґрунтованим кроком законодавця.

Список літератури

1. Плохова В. И. Ненасильственные преступления против собственности: криминологическая и правовая обоснованность / В. И. Плохова. – СПб. : Юрид. Центр Пресс, 2003. – 232 с.
2. Коробеев О. Кримінальний кодекс Росії: достоїнства і недоліки / О. Коробеев // Юридичний Вісник України. – № 19 (567). – 2006. – С. 8-9.
3. Кудрявцев В. Н. Основания уголовно-правового запрета: криминализация и декриминализация / В. Н. Кудрявцев. – М. : Наука, 1982. – 304 с.
4. Плохова В. И. Криминологическая и правовая обоснованность составов ненасильственных преступлений против собственности: автореф. дис. ... кандидата юрид. наук: спец. 12.00.08 “уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право” / В. И. Плохова. – Екатеринбург, 2003. – 46 с.
5. Брич Л. П. Кримінально-правова кваліфікація ухилення від оподаткування в Україні: [Монографія] / [Л. П. Брич, В. О. Навроцький, автор. вступ. стат. Азаров М. Я.]. – К.: Атіка, 2000. – 288 с.
6. Гуторова Н. О. Кримінально-правова охорона державних фінансів України: [Монографія] / Н. О. Гуторова. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2001. – 384 с.
7. Міжнародні документи: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?find=1&text=1&user=c&text=%F1%EF%E0%E4>.
8. Кондратьев Я. А. Уголовное право Украины. Общая часть: учебник / [Кондратьев Я. А., Клименко В. А., Мельник Н. И.]. – К. : Атіка, 2002. – 448 с.
9. Мицкевич А. Ф. Уголовное наказание: понятие, цели и механизмы действия / А. Ф. Мицкевич. – СПб. : Юрид. центр “Пресс”, 2005. – 329 с.
10. Выхристенко К. Памятник архитектуры в Днепропетровске превратился в руины / К. Выхристенко // Событие. – 24 апреля 2006. – № 3.
11. В Крыму уничтожили уникальный памятник археологи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.novosti-n.mk.ua/ukraine/read/?id=4676>.

Асейкін Р. В. Основания и принципы криминализации посягательства на объекты культурного наследия Украины / Р. В. Асейкін // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия : Юридические науки. – 2010. – Т. 24 (63). № 1. 2011. – С. 225-230.

Статья посвящена анализу соответствия установления уголовной ответственности за посягательства на объекты культурного наследия основаниям и принципам криминализации, которые выделяются в теории уголовного права.

Ключевые слова: объект культурного наследия, памятник, документ Национального архивного фонда, уникальный документ Национального архивного фонда.

Aseykin R. Grounds and principles of the criminalization of attacks on the cultural heritage of Ukraine / R. Aseykin// Scientific Notes of Tavrida National V. I. Vernadsky University. – Series : Juridical sciences. – 2011. – Vol. 24 (63). № 1. 2011. – P. 225-230.

The article is devoted the analysis of accordance of establishment criminal responsibility for trenching upon the objects of cultural legacy to the grounds and principles criminalization which are selected in the theory of criminal law.

Keywords: object of cultural legacy, monument, document of the National archived fund, unique document of the National archived fund.

Поступила в редакцію 11.05.2011 з.